

Něžná vina

Josef Richter

Josef Richter

Něžná vina

ISBN 978-80-88463-62-7 (pdf)
ISBN 978-80-88463-63-4 (ePub)
ISBN 978-80-88463-64-1 (mobi)

Obsah

Úvod (<i>Libor Martinek</i>).....	5
Něžná vina.....	8
První mina.....	23
První panzerfaust.....	346
Druhý panzerfaust.....	380
Třetí panzerfaust.....	430
Ediční poznámka (<i>Libor Martinek</i>).....	450

Úvod

V rámci svých výzkumů české a německé literatury ve Slezsku jsem nemohl opomenout opavského spisovatele německého původu Josefa Richtera (4. 3. 1948 Karlovice u Vrba pod Pradědem – 13. 5. 2014 Opava).

Jako literární historik (vědecko-pedagogický pracovník Slezské univerzity v Opavě) jsem upíral dlouhodobě pozornost výzkumu literatury v tzv. bývalých „východních Sudetech“. Výsledky svého literárněhistorického výzkumu představil v celé řadě článků, studií a statí, ale i v několika monografických publikacích.¹ V poslední z mých monografií na téma literatury Opavska se nachází stručný portrét Josefa Richtera a v něm je zmínka o románu *Něžná vina*, v té době chystaném k vydání.

S Josefem Richterem jsem se seznámil osobně v Opavě zhruba na začátku nového milénia. Posléze jsme se spřátelili, takže jsme společně také zajeli jeho Wartburgem na akci Obce spisovatelů ČR v Českém Těšíně, kde proběhlo literární čtení českých spisovatelů v Kulturním a společenském středisku „Střelnice“ a setkání se čtenáři (v programu mj. vystoupili i za doprovodu své kytary Jiří Dědeček a Vladimír Merta). Pan Josef Richter tehdy vzal s sebou několik výtisků svého románu *Kárkaři* a věnoval jej několika spisovatelům i čtenářům.

Postupně jsem se dozvěděl, že rodiče Josefa Richtera byli rodilí sudetští Němci. Do obce Karlovice se vrátili až dva roky po válce, v roce 1947. Část dětství a mládí prožil Josef Richter v Heřmanovicích, kam se rodiče přestěhovali. Na jesenickou krajinu autor vzpomíná jako na svou otčinu (*die Heimat*). Otce čeští komunisté po válce uvěznil, po propuštění z československého vězení trpěl psychickými problémy.

Syn Josefa Richtera – René „Golem“ Richter – ví z vyprávění, že Josefova „otce po návratu ze zajetí zavřeli, a protože při procesu pronesl větu »Tak si mě teda suďte, rudí konšelé«, mu trest zvýšili a pod různými záminkami se nabalovaly další tresty. Asi v roce 1960, po tlaku komunistů vyvíjeném na mou babičku, podepsala rozvodové papíry.“² Rodina tedy nešla do odsunu. „V roce 1950 byla dvouletému otci a jeho matce doporučena změna německého občanství na československé a jako bonus počestění jejího jména z Elizabeth na Eliška.“ Z toho důvodu, že Josef pocházel z německé rodiny, nemohl studovat, a tak pracoval v černouhelných dolech na Ostravsku. „Po vyučení za horníka dostal můj otec od šachty byt v Hlučíně, kam se s matkou, svými bratry a sestrou přestěhoval z Heřmanovic. V roce 1971 (po závalu a částečném uzdravení), se otec seznámil s mou matkou a v roce 1972 se k ní nastěhoval do Opavy (na tzv. Fučíkárnu). V roce 1975 dostavěl v Opavě Jaktaři dům, kde bydlel až do konce svého života. Z důvodu zmíněného zranění ze šachty a následném invalidním důchodu pracoval jako vrátný na učilišti OSTROJ.“ Po ukončení práce vrátného se naučil opravovat hodiny, a to i na kostelních věžích, takže po odchodu do důchodu příležitostně působil jako hodinář.

Josefa Richtera to však táhlo k psaní. Psal povídky, v nichž zčásti vycházel ze vzpomínek svého otce Georga, jenž působil v Kriegsmarine – bojů na frontě se nezúčastnil, opravoval německé ponorky v hamburských docích. Posléze padl do amerického zajetí, ale byl propuštěn a vrátil se do rodného Slezska, proto ten opožděný návrat domů. Jeho švagr bojoval v severní Africe, avšak zůstal v SRN. Matka zase pracovala na německé železnici jako vlakvedoucí.

V pozůstalosti Josefa Richtera zůstal román *Něžná vina*. Na dopsání románu panu Josefovi, jak jsem ho oslovoval, velmi záleželo, podle svědectví svého syna zemřel asi pět hodin poté, kdy přepsal do PC poslední větu. Nejprve vznikla verze románu napsaná na psacím stroji, později pan Josef text přepisoval do počítače. Patrně počítal s tím, že by dílo mohlo časem vyjít tiskem. (Za svého

¹28. 7. 2023který? Jsou to: *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* (Opava: Literature & Sciences, 2009. 163 s.), *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* (Opava: Literature & Sciences, 2010. 282 s.), *Dějiny literatury Krnovska, I. a II. díl* (e-book; První bruntálské nakladatelství, 9. srpna 2022), *Dějiny literatury na Bruntálsku* (e-book; První bruntálské nakladatelství, 12. dubna 2021), *Obraz literatury z oblasti Jeseníků* (e-book; První bruntálské nakladatelství, 20. dubna 2021), *Literatura Opavska 1990–2023* (e-book; První bruntálské nakladatelství, 25. 9. 2023).

² Citujeme na základě e-mailové elektronické korespondence.

života vydal Josef Richter vlastním nákladem v češtině výše vzpomenutý román *Kárkaři* o lidech z periferie společnosti.) S psaním na PC zřejmě dost zápasil, neboť ve srovnání se strojopisem se v přepisu vyskytovalo značné množství chyb, které bylo třeba opravit. Toho jsem se ujal (po dohodě s dědici autorských práv) se zohledněním strojopisné verze, a to během svých kantorských prázdnin v létě 2023.

Z textu románu *Něžná vina* vyplývá, že se literární dílo týká dramatického života v prvních poválečných letech na Jesenícku. Události jsou nazírány mladým, teprve dospívajícím člověkem. Žánrově jde o román výchovy (*Bildungsroman*). Zobrazené situace v obci a okolí se motivicky dotýkají různých témat tzv. velkých dějin, která často nečekaně vpadávají skrze ústní podání nebo z tehdejších médií (rozhlasu a novin), případně vlivem již konkrétních administrativních nařízení, do života prostých obyvatel Jeseníků. Josef Richter se ovšem pokusil do krátkého časového úseku poválečných let vtěsnat různé historické události, o kterých se mohl dozvědět jenom zprostředkovaně jako mladý člověk nebo až v dospělosti, když mnohé byly v Československu tabuizovány. Například divoký odsun sudetských Němců (za mnohdy dramatických okolností), vraždy německých obyvatel, včetně událostí v Leštině a teroru v internačních táborech pro německé obyvatele Sudet, odsouzení k smrti političky Milady Horákové, události v Maďarsku roku 1956 atd. Některá líčení v románu vycházejí často z vyprávění o zážitcích z války a po válce různých románových postav – jak německých z vypravěčova příbuzenstva nebo okolí ve vsi či městečku, tak českých, popřípadě osob jiného původu (mj. slovenské nebo maďarské národnosti).

Román vytváří dramatický oblouk od prostých chlapeckých dobrodružství a začátků docházky v obecné škole, kde humorné situace vyplývají i z jazykové komiky v národnostně smíšené třídě, až po vyústění v tragickou nehodu po výstřelu z náhodně nalezeného panzerfaustu (pancéřové pěsti) a jejich osudových následků.

Román je laděn přes veškerou tragiku událostí humorně, tak, jak to odpovídá nazírání mladého chlapce, který vyrůstá v pohraničí po válce, a to je bohaté na různá autenticky prožitá dobrodružství. Neskutečně dramatický závěr románu (smrtná nehoda mladé ženy a následné mučení chlapce, hlavního hrdiny příběhu, českými vyšetřovateli, jakož i jeho tajné převezení do bezpečnější země v železničním vagonu spolu s postiženými chovanci albrechtické nemocnice, o něž pečovaly řádové sestry) není prožitkem autora. Avšak podle svědectví jeho syna Reného se setkal v zahraničí s člověkem, který tuto událost skutečně prožil na vlastní kůži. Ani v tomto případě tedy nejde o vymyšlenou příhodu v rámci fikčního světa díla.

Jako editor jsem si povšiml i toho, že wordovské soubory přepisu textu se od sebe značně liší datem svého uložení. Jako by autor delší dobu hledal vhodný závěr díla. Ten se mu posléze naskytl díky zprostředkované historii jiného sudetoněmeckého chlapce. Ovšem pod vlivem určitého časového odstupu si autor již nevzpomněl na jazykovou (nikoli psychologickou) charakteristiku některých postav, na to, jak je pojal dříve a jak v pozdějším doplnění; například zdravotní sestra v albrechtické nemocnici již nemluví svéráznou brněnskou hovorovou, ale obecnou češtinou (tj. nespisovnou formou českého jazyka používanou obvykle v běžné ústní komunikaci).

Dalším skutečností, která zasáhla do podoby díla, byla jeho zamýšlená kompozice. Autor původně plánoval strukturovat svůj text do větších celků, do kapitol. Stačil však dát název pouze první kapitole. Rozhodli jsme se proto kvůli větší přehlednosti v textu pokračovat ve strukturalizaci textu románu po jednotlivých tematických oblastech a pro názvy dalších kapitol zůstat u militaristické terminologie.

Román Josefa Richtera *Něžná vina* představuje velmi silný, a přitom čtivý příběh, který je dobře propracovaný a vystavěný do kompaktního celku. Je pozoruhodný i svým vypravěčským stylem, jenž skrze jednoosobovou naraci autorského subjektu přispívá k zaujetí čtenáře (podle gramatické osoby je autorská řeč pojata v Ich-formě – vyprávění je tím pádem emocionálnější, vyvolává pocit reality, více se jako čtenáři dozvíme; podle narativní roviny jde o intradiegetického vypravěče, který je postavou v příběhu; podle vztahu k příběhu se jedná o homodiegetického vypravěče, jenž vystupuje v příběhu jako protagonista, ale z hlediska spolehlivosti je ovšem méně kompetentní svými omezenými vědomostmi, věkem apod.). V Richterově románu vyjadřuje personální vypravěč, jenž bývá charakterizován na základě perspektivy vyprávění, to, co může znát postava

(nebo i více postav, jež se ve výpovědích střídají) o sobě zevnitř i zvenčí a ostatní postavy, které zde nezastávají funkci vypravěče, jsou nahlíženy pouze z vnější perspektivy; autor tedy mnohdy pracuje s vnitřním monologem, polopřímou řečí a nevlastní přímou řečí (což je řeč přímá, jež nemá uvozovky).

Z hlediska práce s literárními postavami tomu není v románu tak, že by všechny postavy německé národnosti byly vzorem veškerých ctností a české jejich opakem, byť se v Sudetech po válce kradlo a pro majetek i zabíjelo. V díle jsou přirozeně zastoupeny také kladné české (slovenské, maďarské, rumunské) postavy, z nichž některé procházejí vývojem od nenávisti nebo nesnášenlivosti kvůli předsudkům a stereotypům až k pozitivnímu přijetí vlivem situace, do které se vlivem okolností (často nečekaných) dostaly.

Pohled chlapce na záležitosti dospělých umožňuje vidět věci rovněž z humorného až ironického nadhledu, což připomene nejen Poláčkův román *Bylo nás pět*, ale vzdáleně třeba hlavního hrdinu *Plechového bubínku* Güntera Grasse – Oskara Matzeratha. (Příkladů bychom našli v poválečné české i německé literatuře víc,³ avšak úvod k literárnímu beletristickému dílu zde nesupluje literárněhistorickou studii.)

Domnívám se, že jde skutečně o mimořádný spisovatelský počín, srovnatelný mj. s dílem Oldřicha Šuleře (novela *Severní svahy*, kde jsou rovněž události nazírány z pohledu českého chlapce vyrůstajícího za války v železničářské rodině na Šumpersku) nebo s románem *Vyhnání Gerty Schnirch* Kateřiny Tučkové, který otevírá řadu otázek spojených s tématy, zda jsou děti odpovědné za činy svých rodičů, zejména za činy týkající se událostí druhé světové války a zda má společnost právo soudit děti za to, do jaké rodiny se narodily?

Jsem přesvědčen, že román *Něžná vina* si zaslouží být zveřejněn, a to nejen v elektronické, ale i v tištěné podobě, jednak pro pamětníky, jednak pro současnost, ale i pro budoucí čtenáře, neboť jde o téma u nás málo literárně reflektované, jehož předností je vysoká autentičnost sdělení, byť Josef Richter nedosáhl takového uměleckého mistrovství jako Bohumil Hrabal, například v tematicky blízkém románu *Obsluhoval jsem anglického krále* nebo v *Ostře sledovaných vlacích*, ale tento český spisovatel mohl být a nepochybně i byl Richterovi vzorem. Spolu s *Babičkou* Boženy Němcové nebo *Malým Bobšem* Josefa Věromíra Plevy, zůstaneme-li v tomto případě pouze na úrovni některých stop zanechaných autorem v literárním textu. Josef Richter byl bezesporu spisovatelem kulturně dvoudomým, jak tento fenomén můžeme vysledovat i v jiných národnostně smíšených oblastech, například na Těšínsku nebo na jižním a východním Slovensku.

Vyznění románu směřuje k odsouzení (aniž by to bylo explicitně napsáno, ale vyplývá to z kontextu) uplatnění kolektivní viny na německou menšinu po druhé světové válce. Bylo to těžké období i pro ty, kteří ve své rodné vlasti zůstali, jako rodina Josefa Richtera.

Libor Martinek

³ Odsunu Němců z Krnova se konkrétně týkají dvě vzpomínkové knihy: Kurt Langer, *Dny strachu*. Přel. Milan Kubes. Praha: I.S.E, 1992. Eleonora Schwella, *50 let po vyhnání. Zpráva o skutečné události*. Překl. neuveden, sine loco, 1999.

Něžná vina

Je po obědě, dívám se z okna a všude napadaných jablek, jako by někdo natřepal a my se tu zrovna přistěhovali. Táta je ještě na nákladáku a něco šmejdí mezi skříněmi. Najednou vyškubne stojací lampu s prožraným stínidlem nad hlavu a velkým obloukem mi ji hází až k nohám. Tváří se stejně zhnuseně, jako kdysi děda, když nám ji přinesla bábi Willemiene. Do začátku je prý ještě dosti dobrá, navíc pamáтеční! Ještě od Breslau.

„Schmeiss das Weg!“ křikne na mě táta. Konečně si můžu na lampu beztréstně i šlápnout. Křupne nádherně. To už vychází z domu i strýček Frühmann a utírá si pusku po svačince od mámy.

„Danke, ma Cher!“ líbne mámu do vlasů a lehce se ukloní. Pak hned začnou s tátou skládat z auta. Jsou strašně rychlí. Už za chvíli je auto doširoka prázdné. Jen pár hromádek smetí. Snad proto se máma hned škrábe nahoru s metličkou a lopatkou. Ale strýček jen mávne a ukáže na hromady, že toho máme ještě nad hlavu. A že už musí stejně jet. Pak se ještě usměje, že to cestou vítr stejně uklidí, a naskakuje do kabiny. Táta už čouhá střešním okýnkem a mává nám jak z tanku. Na uplakaného Georga posílá rychle pusinky, až Georg padá s pláčem na ruce a hned nahatý po čtyřech za autem. Až se máma musí rozběhnout. Táta toho musí rychle nechat, když zacouvávají do svahu a pak sešupem dolů, podél potoka, až je kolem prachu, že mžouráme a skoro se nedá dýchat. I nad potůčkem se studánkou to víří a mračna se zvedají tak strašidelně, jako by údolím hořelo. Najednou je nám ze všeho lítostivě do pláče a Georg si v náruči mámy vrtá v nahé prdýlce. Hned nato chytám od mámy pohlavek, i když nic neříkám. Když Georg pláče, má nejraději dudlík od cukru, to pak hned i rychleji usíná a já pak mám pokoj. Zato se ale často vrtává. Po pohlavku jsme raději poslušně zticha všichni. I když někdo ještě občas trochu vzlykne. To ale mámu už tolik nerozčiluje. Prý hlavně nebrečet, i když si drásá pusku zástěrou a má taky uplakané oči. Je ale už klidnější. Taky červenější jak od koukání do ohně. Najednou rychle odnáší Georga pod paži do postýlky v kuchyni, plácne se oběma po zadnici a křikne jak před dojením.

„Na los, meine Teufelbürschen!“ a hned máme tuml jako vždycky. Brzy jsme ze všeho zadýchaní a jakoby rozkřičení, když po sobě neustále pokřikujeme, co je kde třeba a kdo potřebuje helfnout. Běháme pořád rychle a nosíme za sebou jak mravenci. Až se máma někdy ohlédne a pochvalně vzdychne.

„Ach, scheisse!“ Občas proběhne s vysokou náručí a hází na dvoře na rozšlápnutou lampu, až je tam brzy hromada. Zdá se mi tam ale pořád dost krásných věcí, co si občas rychle odnáším aspoň za vrata stodoly. Hned ale musím za sebou pořádně zavírat, jinak to tříská průvanem i nahoře okenicemi. Pak ale zas rychle něco do náruče a hned do domu. Jen ať je vidět, že se neloudám. Pokaždé mi to vychází, ale strach mívám hrozný. Jsme ale tak rychlí, že brzy zbývá na dvoře jen pár hromádek a košů s prádlem. Nebe je ale najednou tak strašidelně černé jak umazaný strop, co může každou chvíli spadnout. I máma má najednou strach, že tak rychle a dunivě probíhá do patra a vysazuje rozbité okenice. Čekám u schodů a hned to vynáším před dům a opírám do řady o stěnu, ať na to neprší. Chlapi to prý pak odvezou zasklít. Rozbitých je ale strašně. Až skoro není místa. Snad jen až u stodoly. Máma volává ještě klidně, ale pokaždé o trochu vztekleji. Raději odebírám okenice, když máma u schodů není. Hlavně být co nejvíce zticha, jinak by určitě křičela, že stejně za všechno můžu já. Naštěstí jdeme dolů uklízet a mýt, ale už opravdu na richtig. Máma je na úklid strašně akurátní. Taky rychlá, když zametám v posledním pokoji, už za mnou myje vedle. Stíhá pořád a pěkně načisto. Všude je najednou tak krásně čisto a voňavě, jen ten strašný průvan, aby rychleji osychalo. Zas ale ke studánce pro vodu a zase málem sklouznu až do vody, tak je všude kolem mazlavě a kluzko. Nabírám co nejrychleji, protože máma volá o vodu skoro pořád. Cestou ale stejně spoustu vyšplouchám, až je i cestička rozčvachtaná až ke dveřím. Až to uvidí máma! Něco mě ale napadá. Věším kraťasy, tenisky vedle do trávy a naboso už tolik necákám. Ale musím cupitat malými krůčky. Začíná divně pršet. Napřed jen sem tam, velkými kapkami, jako by někdo plival. Když se ale blýskne a hned potom zahřmí, rozbíhám se strachy a cákám na všechny strany, dokud nejsem na chodbě. To ale už hřmí jakoby odevšad a není slyšet ani pokřiky mámy. Když vidí, jak moc prší, můžu počkat na chodbě. Je dokořán a přicházejí kouknout i brášci. Kolem za chvíli

Zde končí ukázka knihy

Ediční poznámka

Při ediční přípravě románu Josefa Richtera *Něžná vina* jsme pracovali s původní strojopisnou verzí a verzi poslední ruky vzniklou autorovým přepisem textu do PC. Nicméně autor mnohdy při přepsání nacházel jiná vyjádření, někdy text měnil (zejména krátil nebo místy naopak rozšiřoval), jindy hledal a nacházel odlišné formulace, které se mu v daný okamžik jevily jako lepší ve srovnání s předchozí podobou.

Z hlediska ediční přípravy jsme vycházeli z tzv. poslední verze autorovy ruky (*aus die letzte Hand*). Jazykové prostředky každého autora (u Josefa Richtera to nepochybně platí ještě více než u jiných) mají svá specifika a jsou nedílnou součástí textu samotného. Korekce proběhly tam, kde bylo jasné, že se jedná o překlep nebo chybu.

Chyb bylo tolik, že je podrobněji nespecifikujeme (opravili jsme vesměs chybějící nebo chybnou interpunkci, uvozovky, psaní jako by / jakoby, odstranili evidentní překlepy), ostatně nešlo o opravu knižního vydání, ale edici publikace ze strojopisu a jeho elektronické digitální verze. Pokud to dovolil kontext, ve všech případech jsme zachovávali původní znění textu (včetně nesprávné deklinace, avšak přišlo nám, že je to autorský záměr, neboť se tyto tvary neustále opakují), dílčí úpravy jsme prováděli jen tam, kde to bylo nevyhnutelné kvůli významu a srozumitelnosti textu (včetně jedné výpustky v případě mechanického, téměř doslovného opakování redundantní textové pasáže v rozsahu zhruba jediné strany strojopisu – autor při dopisování závěru románu evidentně zapomněl, že v podstatě stejnou dějovou situaci již dříve popsal téměř stejnými slovy).

V případě, že jsme předpokládali určitou nesrozumitelnost výrazu, připojili jsme poznámku editora v hranaté závorce. Doplnili jsme poznámky pod čarou, kde to vyžadoval historický a politický kontext, jenž by nemusel být běžnému čtenáři, zejména neodborníkovi žijícímu mimo region Hrubého Jeseníku, znám.

Typické znaky autorova stylu jsme záměrně ponechali, včetně těch, které již z hlediska pravidel českého pravopisu můžeme považovat za chyby, neboť jsme usilovali o zachování autenticity spisovatelova projevu. Slíbili jsme, že budeme takto editorsky přistupovat k textu románu i dědicům autorských práv, tedy zejména autorově manželce a synovi Renému „Golemu“ Richterovi. Je třeba si uvědomit, že jde o češtinu v myšlení Němce (odtud četné germanismy), i když Josef již chodil do českých škol, ale doma v Heřmanovicích se mluvilo německy. Výsledkem je Richterův velmi specifický autorský styl, jenž jsme považovali za nutné respektovat i navzdory platným pravopisným normám. Úpravou prošly i některé cizojazyčné dialogy, zejména k češtině blízké slovenštině, jichž je značné množství (zjevně z důvodu jazykové charakteristiky postav), jež jsme se snažili více přiblížit hovorové (nikoli spisovné) slovenštině (autor se zde spoléhal pouze na svou paměť a často psal dialog foneticky). Germanismy, z pochopitelných důvodů velmi frekventované, jsme neupravovali, pouze v případě, že šlo o zjevnou chybu v jejich psaní (to se týká i maďarštiny).

Obsah románu *Něžná vina* dokazuje, že aktuálnost jeho textu nespočívá vždy jen ve výběru tématu (v tomto případě specifického a málo frekventovaného). Dobře napsaný text, v němž se zřetelně projevil určitý literární talent Josefa Richtera, má celou řadu historických, kulturních a politických přesahů, které mohou být aktuální i dnes.

Libor Martinek

Josef Richter

Něžná vina

Text © Dědicové
Úvod a ediční poznámka © Libor Martinek
Fotografie © Dědicové

Vydalo nakladatelství
Michal Beran – První bruntálské nakladatelství
jako svou 28. publikaci
v roce 2023

ISBN 978-80-88463-62-7 (pdf)
ISBN 978-80-88463-63-4 (ePub)
ISBN 978-80-88463-64-1 (mobi)

e-mail: info.pbn@centrum.cz
web: pbn.proweb.cz